

KELIONĖ, PANAŠI Į STEBUKLĄ

2019-ieji metai man iš tiesų buvo nepaprasti. Būdama jau labai garbingo amžiaus, išleidau pirmą savo atsiminimų ir poezijos knygą. Neužilgo sužinojau, kad Izraelyje gyvenantys mano draugai dovanuoja man kelionę, su galimybe aplankyti ne tik juos, bet ir su turistinių kelionių organizacija aplankyti ir Izraelį – Šventąją Žemę.

Esu įsitikinusi, kad gyvenime niekas neatsitinka be priežasties. Tie atsitikimai būna labai nepaprasti ir reikšmingi. Todėl pirmiausiai turiu papasakoti apie svarbius mano gyvenime žmones, be kurių nebūtų įvykusi ir ši nepaprasta kelionė.

Sara Weiss-Slep, gyvenanti Haifos mieste, Izraelyje, yra jau 15 metų mano pažįstama ir draugė, ne vieną kartą apsilankiusi Dusetose, dviejų knygų apie Dusetų žydų gyvenimą Dusetose autorė. Sara Weiss-Slep yra gimusi Palestinoje 1932 metais. Tačiau jos tėveliai gyveno ir dirbo Dusetose, todėl jos gyvenimo tikslu tapo surinkti likusių gyvų Dusetose gimusių ir gyvenusių žydų prisiminimus ir sudėti į Atminimo knygą. Tą knygą Sara Weiss-Slep pavadino amžinuoju MEMORIALU, skelbiančiu pasauliui kaip gyveno žydai Dusetose. Į šią knygą autorė sudėjo ne tik savo šeimos istoriją, bet su didžiausiu kruopštumu surinko kiekvieno buvusio ir likusio gyvo, Dusetų žydo prisiminimų trupinėlį, aprašė šios mažos bendruomenės gyvenimo būdą, jų kalbą, šventes ir apeigas mirties ir gedulo metu, jų pastangas kovoti už kasdieninę duoną ir paramą vienas kitam.

Saros Weiss-Slep motina Estel į Palestiną atvyko iš Lenkijos, o jos tėvas Avrahamas Slepas atvyko iš Dusetų miestelio (Štetlo) 1925 metais. Slepų šeimos istorija Dusetose yra labai ilga, bet informaciją įmanoma atsekti tik nuo 1812 metų. Saros pro, prosenelis buvo vardu Gilbertas Slepas, kuris tarnavo Napoleono armijoje ir pasak padavimų, apsigyveno Dusetose, čia vedė ir susilaukė sūnaus Josefo. Josefo sūnus Imanuelis Slepas jau buvo Saros senelis.

Senelis susituokė su dusetiške Chaya Tzipa (Chackel) ir gyveno Dusetose dabartinėje K. Būgos gatvėje Nr. 17. Šeima turėjo odos ir odos dirbinių parduotuvę. Jie turėjo 8 vaikus – 5 berniukus ir 3 mergaites, tarp kurių buvo ir Saros tėvas Avrahamas. Tėvas ir dar viena Saros teta tarp 1925–1934 metus išvyko į Palestiną. Vienas Saros dėdė Michas Slepas, buvo žinomas fotografas Dusetose, daugelis dusetiškių naudojosi šio labai populiaraus fotografo paslaugomis, daug jo fotografijų pasklido po pasaulį. Fotografas su savo šeima išvyko į Vilnių ir buvo nužudytas holokausto metu Vilniuje. Visi kiti – Saros seneliai, jos dėdės ir tetos su savo šeimomis ir vaikeliais buvo suvaryti į Dusetų žydų getą Užtiltėje ir 1941 metų rugpjūčio 26 dieną nužudyti tuometiniame Pažemio miške – dabar Krakynėje. Taip žuvo ir Saros Weiss-Slep gyvasis ryšys su savo šaknimis. Liko tik istorija, sielvartas, ilgesys, senelio namas K. Būgos gatvėje ir bendras žydų kapas Krakynės miške.

Pirmąją knygą apie Dusetų žydus Sara Weiss-Slep išleido 1989 metais. Antrąją, svariai papildytą, į kurią sudėjo ir pirmosios knygos tekstus, autorė išleido 2017 metais, hebrajų kalba. Didžiulė, gausiai papildyta istorinėmis fotografijomis knyga išversta į anglų kalbą 2018 metais. Šią knygą gavau, kaip dovaną už savo pastangas puoselėti Dusetų žydų atminimą, nes šiuo metu esu beveik paskutinė gimusi ir augusi tarpukario laikotarpiu ir dar prisimenanti Dusetose gyvenusius žydus ir kaimynų žydų išvaramą iš namų, jų turto plėšimą ir suvaramą į Dusetų getą Užtiltės kaime – 1 km. nuo Dusetų miestelio.

Tarpukario Lietuvoje Dusetos žydų buvo vadinamos Štetlu. Štetlas – tai tokia gyvenvietė, kurios daugumą sudarė žydų tautybės gyventojai. Ši statistika labai ryškiai atspindėta Saros Weiss-Slep knygoje talpinama įdomi informacija. Čia įdėtas Dusetų miestelio (Štetlo) planas, kuriame sužymėtos tarpukario Dusetose buvusios gatvės ir kiekvienas namas, kuriame gyveno žydai. Atskiruose lapuose pridedamas papildomas sąrašas, kokia veikla užsiėmė kiekviena šeima. Kiekvienas šiame plane pažymėtas namas turi atskirą numerį, kuris pateiktame priede nurodo gyvenusios šeimos pavardę, šeimos sudėtį ir pragyvenimo užsiėmimą (veiklą). Šį Dusetų planą parengė ir suprojektavo Šajkė Gik, Baruch Krut, Miša Baronas ir kiti, Dusetose gyvenę žydai.

2019 metais Dusetos paminėjo savo 500 metų sukaktį ir tapo Mažąja Kultūros sostine, todėl sulaukusi pagalbos iš Dusetų Meno mokyklos mokytojos Svetlanos Raugienės, įgyvendinau savo

tikslą – pavišinti žydų, gyvenusių Dusetose, įtaką Dusetų miestelio gyvavimui ir vystymuisi. Tai yra taip pat labai svarbi Dusetų miestelio istorijos dalis. Meno mokyklos moksleivės, beveik 10 kartų padidinę, tiksliai nukopijavo planą. Materialiai paremiant JAV veikiančio Philip Shapiro ir Aldonos Sudeikienės-Shapiro fondui, buvo pagaminti meniški plakatai su ta informacija.

Tekstai, skelbiami plakatuose, papildyti šiuo metu esančiais gatvių pavadinimais, ne žydų tautybės, tuo metu gyvenusių Dusetose, gyventojų pavardėmis. Dabar ir ateityje, kiekvienas besidomintis Dusetų miestelio istorija, gali šiuos plakatus rasti Zarasų krašto muziejaus Dusetų padalinyje (vad. Rytis Pivoriūnas) – K. Būgos g. Nr. 31 A, Dusetų seniūnijos patalpose. Šiame muziejaus skyriuje yra ir Saros Weiss-Slep knyga – „Buvo štetlas Lietuvoje. Dusetos atspindėtos prisiminimuose“.

1. Sara Weiss-Slep su savo dvejomis knygomis

Taigi, knygos sudarytoja Sara Weiss-Slep buvo viena iš dviejų žmonių, padovanojusių man kelionę į Izraelį – Šventąją Žemę. Apie šią jau garbaus amžiaus, bet labai energingą ir pilną idėjų moterį, planuoju parašyti atskirą straipsnį – ji to nusipelnė.

Antras žmogus, be kurio nebūtų įvykusi mano kelionė – tai Saadia Bahat (Bokšickis), turintis Lietuvos pilietybę, yra kilęs iš Alytaus, garbingų šviesuolių žydų, Mendelio ir Šeinos Bokšickių, šeimos. Saadia Bahat gyvena Kiryat Bialik mieste. Tai – pasaulinio garso skulptorius, kurio gyvenimą mane atvedė šio žmogaus meilė Lietuvai. Ši pažintis yra nuostabi likimo dovana, kuri mano gyvenimo rudenį nuspalvino ryškiomis spalvomis. Nepaprasta mano ir skulptoriaus pažinties istorija.

Kadangi esu labai garbaus amžiaus dusetiškė, nemoku ir jau nebesitikiu išmokti anglų kalbos. O tai apsunkino mano ir ponios Saros bendravimą susirašinėjant. Ponios Saros Weiss-Slep paprašytas Saadia Bahat tapo mano tekstų ir susirašinėjimo vertėju. Tada ir sužinojau, kad šis žmogus yra garsus ir gerai žinomas meno pasaulyje skulptorius, buvęs daugelio mirties lagerių kalinys.

Lietuviškoje spaudoje suradau daug straipsnių apie šį iškilų žmogų. Kostas Kajėnas, Donatas Puslys, Jolanta Sereikaitė, Edita Kaškevičiūtė ir kiti autoriai savo straipsniuose labai išsamiai parašė apie Saadio Bahato kilmę, vaikystę, jo šeimos gyvenimą tarpukario Lietuvoje Alytaus mieste. Daug vietos straipsniuose skirta ir Saadio kančioms holokausto laikotarpiu – Vilniaus gete, Estijos ir Štuthofo mirties stovyklose. Protu sunkiai suvokiama šio jauno vaikinio ištvermė, jo nepalaužiama valia – išgyventi, išverti kiekvieną nepakeliamo gyvenimo akimirką, nepalūžti, tikėti savo jėgomis net ir beviltiškiausiomis valandėlėmis.

Apie Saadio Bahato kūrybą, jo skulptūrų profesionalų vertinimą labai išsamiai parašė Jolanta Sereikaitė straipsnyje „Formų harmonija“ Lietuvos Dailininkų Sąjungos leidinyje 2012 metais po Lietuvoje vykusių skulptoriaus parodų.

Skaitydama sužinojau, kad Saadio Bahato kelias į meno aukštumas vyko gyvenimo padiktuotomis pakopomis – išvertos holokausto kančios, tarnyba Izraelio armijoje, darbas kibuce, mokslo siekimas, inžinieriaus diplomai, 37 metų darbas karo technikos institute ir tik išėjus į pensiją, sulaukus 65 metų pasišvęsta skulptūrai.

Skaitydama ir bendraudama su menininku sužinojau, kad Saadia Bahat Lietuvoje surengė jau 4 individualias parodas – Vilniuje, Alytuje, Ukmergėje, Kaune. Surengtos parodos ir daugelyje pasaulio valstybių – Japonijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Italijoje, JAV, Vietname. Sukurta daugiau nei 20 monumentalių skulptūrų. Viena skulptūra stovi Kipre, Limasolio mieste, kitos – Izraelyje. Skulptūra, skirta pažymėti miestams „dvyniams“ Haifai ir Limasoliui. Ji pavadinta – „Dvyniai miestai prie vienos jūros“

2. Skulptūra Kipre su Saadia Bahat

Kosto Kajėno ir Editos Kaškevičiūtės straipsnyje „Tikėkite savimi“ (2018 gruodžio 15 d. 15 min.lt), autorių kalbinamas skulptorius Saadia Bahatas pasakoja – „Man pačiam Lietuva yra labai svarbi. Tai vienintelė vieta, kur turėjau tėvus. Dalis mano draugų vis užduoda klausimus, kaip galiu taip entuziastingai kalbėti apie šalį, kurioje buvo nužudyti mano tėvai, kur patyriau tiek kančių. Taip, tiesa, tačiau tai man pavyko nustumti į pašalį. Kai atvykstu į Lietuvą, vėl jaučiuosi kaip mažas berniukas iš Alytaus, arba dvylikametis vaikinukas iš Pylimo gatvės Vilniuje.“

Minėdama straipsniuose pateikiamą informaciją, negaliu nepaminėti ir didelio Saadio noro patikslinti jam labai svarbią informaciją. Saadia Bahat man pasakojo – „Straipsniuose parašyta, kad „mano tėvą įkišo į Vilniaus getą“. O taip visai negalėjo atsitikti, kad tik tėvą nuvarė ir įkišo į getą. Visi dar gyvi Vilniaus žydai tą dieną buvo varomi į getą. Prieš didžiojo ir mažojo Vilniaus getų įkūrimą, jau daugiau nei pusė Vilniaus žydų dėl vienokių ar kitokių priežasčių buvo nužudyti. Visos šeimos, kurios gyveno kuriamo didžiojo ir mažojo geto teritorijose, visi gyventojai, buvo išvaryti ir nužudyti – kad atlaisvintų vietą numatytiems suvaryti į getą dar likusiems žydams.

Kada atėjo policininkai mūsų šeimos išvaryti į getą, mano tėvas užsikabino ant savo švarko visus savo apdovanojimus ir medalius. Lietuvos policininkai ir baltaraiščiai nežinojo ką su mumis padaryti – mano tėvas turėjo du medalius „Artimui Pagalbon“ – Estijos valstybės Aukso medalį, taip pat Nepriklausomybės kovų, 5 metų ir 15 metų pasižymėjimo ženklus. Todėl mūsų šeimą – tėvelį, mamą, mane ir sesutę, pastatė pirmoje eilėje. Ir tik už 2 metrų po mūsų buvo surikiuoti visi kiti žydai. Taip mesėjome iki geto vartų. Tą dieną, tą valandą mūsų viltis išsigelbėti žlugo – visa mūsų šeima buvo suvaryta į getą ir pasmerkta mirčiai.“

Saadio tėvelis ir mama buvo nužudyti Paneriuose, Šviesios atminties sesutei buvo padėta išsigelbėti, o Saadia turėjo išsigelbėti pats. Ir išsigelbėjo, ir sukūrė šeimą, ir gyvena, ir tapo garsus skulptorius, ir dabar dar kuria skulptūras. Savo darbais jis tapo žinomas visam meno pasauliui.

Prasidėjo mano kelionė po Izraelį.

Tel Avivo orouoste manęs laukė brangūs draugai – Saadia Bahat, Sara Weiss-Slep, Rachele Vin Appel ir Arielis Anenburgas. Tai buvo labai džiaugsmingas susitikimas, nes į šią kelionę išvykau viena, būdama jau labai garbaus amžiaus, iš mažo Lietuvos provincijos miestelio – Dusetų.

3. Sutikimas Tel Avivo aerouoste

Mano šeimos gydytojas nenorėjo manęs išleisti, draudimo bendrovės nenorėjo mano kelionės apdrausti, likę Lietuvoje šeimos nariai jaudinosi ir laukė žinių iš tolimos šalies.. Jaučiausi atlikusi žygdarbį...

Šios mano kelionės planuotojas buvo Saadia Bahat – buvau labai laiminga, nes jis puikiai kalbėjo lietuviškai ir tapo mano palydovu atvykus į Izraelį. Taip buvo suplanuota, kad 5 dienas gyvensiu Saadio namuose ir mano pažintine kelione tas 5 dienas rūpinsis jis. Kitas kelionės dienas jau tęsia su turistine grupe iš Vilniaus.

Atvykus į Kiryat Bialik miestą, į Saadio namus, mus pasitiko graži, elegantiška ponija – Saadio Bahato žmona Judita. Ponia Judita yra labai svarbi Saadio Bahato gyvenimo palydovė. Susituokę prieš 64 metus, jie sukūrė tvirtą ir gražią šeimą. Susilaukė dviejų sūnų ir dukrelės, bėgant metams jie tapo tikrais turtuoliais – jų šeimoje dabar ne tik savi vaikai, bet ir marčios, žentas, vaikaičiai ir provaikaičiai.

4. Saadio ir Juditos Bahat šeima

Žiūriu į šios gražios didelės šeimos nuotrauką ir regiu tikrą stebuklą. Prieš daugiau nei 70 metų iškankintas, laimėjęs kovą su mirtimi jaunuolis atvyko į Pažadėtąją žemę, kurioje tars legendinis Adomas sutiko savo Ievą ir išleido į pasaulį tiek daug jaunų Bahatų... Tikiu, kad ta Saadio kraujo tapatybė šioje žemėje niekada nesibaigs...

Ponia Judita gimė Amerikoje, mokytojų šeimoje. Juditos tėvai buvo hebrajų kalbos mokytojai ir namuose bendraudavo tik hebrajų kalba. Į Palestiną Juditos šeima atvyko, kada jai buvo 4 metai. Jau Palestinoje ji išmoko anglų kalbą. Čia ji baigė pedagogikos studijas ir iki pensijos dirbo mokytoja.

Šios šeimos gyvenimo istorija – tai ir Izraelio valstybės susikūrimo ir vystymosi istorija. Buvo periodai, kada reikėjo paremti vienam kitą, kada reikėjo dalintis darbais ir materialiniais dalykais, kada reikėjo auginti ir išleisti į gyvenimą savo vaikus. Šie rūpesčiai šeimą užgrūdino ir sucementavo. Saadia labai vertina mylimos žmonos Juditos atsidavimą šeimai, paramą jam pačiam siekiant mokslo ir meno aukštumų. Todėl dabar, kada ponios Juditai turinčiai regėjimo problemų, reikalinga didesnė globa ir parama, Saadia yra tapęs svarbiu jų gyvenimo ramsčiu ir vadovu.

Ponia Judita taip pat kaip ir Saadia yra meniškos sielos žmogus. Svečiuodamosi jų namuose atkreipiau dėmesį į gražiai įrėmintus paveikslus – tai Juditos labai meniškai ir kruopščiai rankomis išsiuvinėti darbai.

5. Judita Bahat prie savo paveikslų

Atvėrus Juditos ir Saadio namų duris mane nustebino visos jų gražaus namo erdvės užpildytos skulptūromis. Tai buvo toks nepaprastas, pribloškiantys įspūdis, kad pasijutau tarsi patekusi į skulptūrų parodą meno galerijoje. Maloniai nustebino ir Saadia, pasakęs, kad man skirtame kambaryje taip pat bus skulptūros – kad jų bus net 30! Pirmiausiai susipažinau su „savomis“ skulptūromis – ir stebėjausi, ir grožėjausi jų įvairove ir nepaprastumu.

Kiekviena viešnagės diena šiuose namuose buvo pilna atradimų. Kiekvieną rytą turėjau galimybę apžiūrėti šią nepaprastą skulptūrų galeriją. Rytmečio saulės apšviestos jos tarsi gyvos jaudino mano vaizduotę, Jau žinojau, kad kiekvieną skulptūrą galima pajudinti pasukant – tai tarsi suteiktas autoriaus leidimas kiekvienam žiūrinčiam ieškoti gražių derinių, apžiūrėti kūrinis iš visų pusių. Labai laukiau Saadio pažadėtos ekskursijos ir jo pasakojimų apie šią nepaprastą jo gyvenimo dalį, apie darbus, kalbančius apie žmogaus talento ir galimybių didybę.

6. Saadia Bahat tarp savo skulptūrų

Mane stebino ne tik šių skulptoriaus darbų gausa, bet ir tai, kad kiekviena skulptūra stovėjo ant originalios, tik jai pritaikytos pakyls. Ir tai dar nuostabiau, kad visas pakylas skulptūroms padarė pats Saadia, atsižvelgdamas į tai, kad skulptūros turės judėti, kad reikės įvertinti jų svorius, tvirtinimą, derėjimą su kitomis skulptūromis, su aplinka. Skulptoriaus namuose yra daug gėlių, kurios labai meniškai sukomponuotos paryškina ir papildo skulptūrų grožį, suteikia joms gyvybę ir susiliejamą su gamta.

Saadio skulptūros turi vietas ne tik namo erdvėse, bet nemažai jų yra ir sodybės kieme, dengtoje terasoje. Tai jau didesnių gabaritų, įvairių akmens rūšių darbai. Ir kas nuostabiau – kiekviena Saadio sukurta skulptūra turi savo istoriją, apie kiekvieną Saadia gali papasakoti su meile, lyg apie savo šeimos narį. Ypatingai sujaudino trys skulptoriaus sukurti darbai, skirti mylimai žmonai Juditai. Kiekviena skulptūra – dovana žmonai Juditai, pagimdžiusiai judviejų vaikus.

Pasakodamas apie save Saadia paminėjo, kad viskas, kas yra namuose, kas yra reikalinga buičiai, darbui ir gyvenimui yra sukurta jo rankomis. Saadia pasakojo – „aš esu stalius, mūrininkas, suvirintojas, elektrikas, santechnikas, architektas, gėlininkas, informacijų technologijų specialistas, vairuotojas ir neblogas kulinaras...“ Ir tai dar ne visi Saadio gebėjimai – 2017 metais jis parašė ir išleido knygą „Mano šaknys, mano gyvenimas ir mano kūryba“. Knyga parašyta hebrajų kalba, joje daugiau nei 100 fotografijų, ir 480 puslapių. Tai nepaprasta, didelė, tarsi albumas knyga, kurią varčiau, žiūrėjau ir stebėjausi surinktomis fotografijomis, nepaprasta giminės ir šeimos istorija. Šioje knygoje atsispindi ir dalelė Lietuvos, ir daug holokausto ir Izraelio istorijos. Saadio Bahato planuose – pasistengti, kad knyga būtų išversta į anglų kalbą. Prisiminiau Saadio pasakymą – „aš manau, kad gyvendami turime planuoti į priekį ir stengtis viską atlikti...“ Tikiu, kad ir šis planas bus įgyvendintas.

7. Saadio Bahat knyga

Buvau ir Saadio dirbtuvėje, taip pat ir kambaryje, kuris pritaikytas ir apsaugojimui nuo galimų karinių neramumų. Šiame kambaryje randasi ir daugelio Saadio skulptūrų ekspozicija.

Dirbtuvėje mane nustebino gausybė įvairiausių instrumentų – visi tie įrankiai ir instrumentai buvo tvarkingai sukabinti specialiuose stelažuose. Mačiau, kokia reikalinga veido ir kūno apsauga dirbant su akmenimis. Tačiau Saadia mėgsta dirbti ir su medžiu, ir su metalu, ne vien tik su akmenimis. Meilė šiam darbui suteikia Saadiai naujų jėgų, išaugina sparnus naujiems darbams, suteikia gyvenimui pilnatvę.

8. Saadia Bahat dirbtuvėje, darbo metu

Kada aš paklausiau, ar jis rengia savo darbų parodas – pardavimus, jis paminėjo, kad šiuos reikalus jis paliks vaikams. Saadia jau yra surengęs 27 savo skulptūrų parodas, kuriose buvo nemažai norinčių įsigyti jo darbus, tačiau – vienintelė sąlyga, kuri paskatintų jį parduoti savo skulptūras būtų tai – kad už tuos pinigus jis „galėtų nusipirkti laiką...“

Šiais metais Saadiai sukaks jau 92 metai. Bet jis pasirengęs gyventi 120 ir dar pridėti 4 metus praleistus mirties stovyklose. Aš šventai įsitikinusi – 124 metai, jam ne riba. Jis nepaprastai darbingas, energingas, sumanus ir į jo planus įeina neįtikėtinais daug veiklos. 2019 metais jis du kartus lankėsi Lietuvoje. Gegužės mėnesį atvykęs su savo žmona Judita, vaikais ir anūkais į savo gimtąjį miestą Alytų, Vilniaus gatvės Nr. 27 šaligatvyje prie namo, kur gyveno jo tėveliai, kur gimė jis pats ir jo sesuo Lilija, įamžino dar tris atminimo plokštes, nes pirmoji, skirtas tėvelio atminimui jau buvo įtvirtinta anksčiau, taip pat 2019 metais.

. Saadia niekada neatsisako dalyvauti susitikimuose, su jaunimu, su bendruomenėmis, norinčiomis išgirsti gyvus pasakojimus apie save ir holokausto laikotarpį. Juditos ir Saadio namų durys visada atviros bičiuliams ir draugams iš Lietuvos.

Įsimintinas Vilniuje jam buvo susitikimas su moksleiviais Vilniaus Šv. Kristoforo gimnazijoje, kurioje dirba jo bičiulis mokytojas Vytautas Toleikis. Šioje mokykloje vyko net du susitikimai su moksleiviais – 2014 ir 2019 metais Du kartus šios mokyklos moksleiviai drauge su mokytoju Vytautu Toleikiu lankėsi ir Kiryat Bialiko mieste, Saadio namuose, kur apžiūrėjo turiningą ir nepaprastai įdomią skulptūrų ekspoziciją, išklausė skulptoriaus pasakojimą apie jo nepaprastą gyvenimą.

2019 metais Lietuvos radijuje buvo įrašytas interviu apie Saadio Bahat gyvenimą ir kūrybą.

Negaliu nepaminėti, kad daug laiko Saadiai atima ir jo gyvenimo ir kūrybos įamžinimas kino filmuose. Saadia pasakojo, kad viena kino režisierė iš Anglijos sukūrė filmą „Menininkas, kuris išgyveno holokaustą“, kitą, pilnametražinį filmą jau baigia montuoti Jad Vašem muziejus, kuriame Saadia yra pagrindinis personažas, nes filmas buvo kuriamas atspindėti Saadio išgyvenimus holokausto laikotarpiu. Filmavimas buvo nepaprastai intensyvus – jis su komanda – lankėsi visose valstybėse, kuriose jis buvo kalinamas – Lietuvoje, Estijoje, Lenkijoje (tada buvo Vokietija, Štuthofas). Filmavimas vyko 9 dienas. Taupant laiką perskridimai iš vienos valstybės į kitą vykdavo naktimis, o filmavimai dienos metu. Vieną dieną buvo filmuojama Saadio namuose Kiryat Bialike. Reikia tik stebėtis ir džiaugtis Saadio ištvėrme, atmintimi, mokėjimu perteikti savo išgyvenimus. Tikėkimės, kad šį filmą pamatys ir Lietuvos gyventojai.

Beveik visa Saadio kūryba – yra abstraktus menas, paremtas menininko fantazija, vidinio pasaulio jausmais, nuotaikomomis, išgyvenimais. Viena skulptūra, kuri stovi garbingoje vietoje menininko namuose, mane sujaukino ir sužavėjo savo tikroviškumu, savo aiškia ir labai suprantama menine kalba – tai skulptūra, skirta holokausto pabaigos 50-ties metų jubiliejui atminti. Autorius ją pavadino „Jubiliejaus ašara“.

9. Saadio Bahat skulptūra „Jubiliejaus ašara“

Skulptūra – gėlė, išaugusi iš žemės, apraizgytos spygliuota viela. Šią gėlę autorius pavadino „Gyvenimo gėlė“, ant gėlės kabo ašara. Man ši skulptūra bylojo apie nepaprastą gėlę – man tai buvo Izraelio valstybė, pakilusį iš skausmo ir kančių, pražydusi ir klestinti. O ta ašara – tai niekada neišdžiūstantis žydų tautos skausmas, kuris amžinai pasauliui primins ką holokausto metu išgyveno šie niekam nenusikaltę žmonės.

Prie vienos Kiryat Bialiko miesto erdvėje pastatytos Saadia Bahato skulptūros man teko laimėti įsiamžinti. Šį jautrų kūrinių skulptorius pavadino „Netektis“. Skulptūra stovi netoli Atminimo namų Kyriat Bialike gimusiems kareiviams. Dviejų skulptūroje pavaizduotų figūrų tarpe išryškėja tuščias žmogaus siluetas, kuris tarsi amžina atmintis yra saugomas artimųjų meilės erdvėje. Šios skulptūros modelį, skulptorius padovanojo Vilniaus Tolerancijos centrui.

10. Straipsnio autorė prie skulptūros „Netektis“

Beveik pusę mano keliavimo po Izraelio žemę laiko, kelionės gidu buvo Saadia Bahatas. Pirmiausia aplankėme Holokausto muziejų Lohamei Hagetaot, pastatytą pasaulio getų kovotojų iniciatyva. Apžiūrėjome vaikų genocido skyrių, kuriame stebėjome daug jaudinančių asmeninių istorijų, daug artefaktų.

Aplankėme Nahariją, Roš ha Nikrą, praėjome Viduržemio jūros skalaujamaiais požemiais, Beit Šeana, Jėzaus krikšto vietą – Jordano upę, Akos miestą ir ten esančius požemius.

Čia, ir visur kitur, kur mes lankėmės, su didžiausia nuostaba klausiausi Saadio pasakojimų ir stebėjausi puikiu istorijos žinojimu, noru kuo daugiau atskleisti šios nepaprastos žemės praeities ir istorijos paslapčių.

Labiausiai jaudinantys keliaujant po tolimus kraštus yra susitikimai su žmonėmis. Toks nepaprastas susitikimas įvyko mums apsilankius Globos namuose Naharijoje. Čia, gražiose svečių priėmimo patalpose, mūsų laukė ponija Malka Feldmanaitė, kuri labai norėjo susitikti su manimi (atvykėle iš Dusetų). Malka, jau labai garbingo amžiaus žydė, yra gimusi ir augusi Dusetose. Mane nustebino, kad ji puikiai kalba lietuviškai, nors jau daugelį metų gyvena Izraelyje ir kad jai jau 96 metai, ir kad 1941 metais ji pabėgo iš Lietuvos. Dar nuostabiau pasirodė, kada ji pateikė daugybę fotografijų iš savo jaunystės Dusetų, kad ji prisiminė kai kurių Dusetų mokytojų pavardes, maudynes Sartų ežere. Tačiau labiausiai sujaudino jos išsaugotas mokyklos baigimo atestatas – 1941 metų birželio 21 dieną. Mokyklą Malka baigė Ukmergėje, nes Dusetose tuo metu nebuvo sąlygų.

11. Malkos Feldmanaitės mokyklos baigimo Atestatas.

Jau birželio 22 dieną, Malka bėgo iš Ukmergės, nes prasidėjęs karas žydams grėsė mirtimi. Sunkus buvo jos kelias į išsigelbėjimą – teko dešimtis kilometrų eiti pėsčiomis, glaustis prie bėgančiu sovietų armijos kareivių ir pasiekti tolimus Rusijos rajonus, kur Malkai jau buvo saugiau, nors teko kęsti skurdą, badą ir ligas. Tačiau – mokyklos baigimo atestatą išsaugojo kaip didžiausią šeimos brangenybę. Abi verkėme apsikabinę, nes Malka vis kartojo – „esi brangi, nes iš Dusetų...“

12. Susitikimas Globos namuose – iš kairės Saadia Bahat, šio straipsnio autorė, sėdi Malka Feldmanaitė, stovi Malkos dukra ir draugas

Neįmanoma į vieną straipsnį surašyti visų įspūdžių, kuriuos patyriau šioje kelionėje. Paminėsiu tik labiausiai mane sujaudinusius ir likusius mano širdyje ir atmintyje visam laikui.

Raudų Siena. Pasakojimais, stebuklais, legendomis apipinta vieta. Visą vakarą rašiau laišką į Dangu, nes tikėjau, kad ten, prie tos Sienos atsiveria Dangus ir visi surašyti žmonių norai patenka tiesiog Dievui. Nebepamenu, kaip praėjau patikrinimą, kaip drebančia širdimi pajutau, kad Siena jau netoli. Mačiau, kaip žmonės meldžiasi, kaip ašaros rieda jų skruostais, kaip besimeldžiantieji glaudžiasi prie tos stebuklingos Sienos. Nenorėjau nieko pastumti, nemokėjau paprašyti... Tik laukiau ir meldžiausi. Atsilaisvino vieta ir mano rankoms, kurios laikė prašymų ir padėkų popieriaus ritinėlį. Jaučiau tokį neapsakomą jausmą, tokią sakralią šios vietos palaimą, kad priglaudžiau savo veidą prie Stebuklų ir Raudų Sienos ir negalėjau atsitraukti. Kažkas paėmė mano telefoną, padarė nuotrauką, kažkas broliškai ir jautriai mane apkabino ir nuvedė atsisėsti... Aš turiu šią nuotrauką su savo ranka, su savo surašytais prašymais, kurie TIKRAI buvo įdėti į stebuklingos Sienos plyšelį. Aš ten buvau ir jaučiau, kaip dangus nusileidžia į žemę...

Daug buvau skaičiusi apie Jad Vašem muziejų, žinojau jo įkūrimo istoriją, tačiau apsilankymas jame pagimdė manyje tokius stiprius išgyvenimus, kad pasijutau patekusi į nužudytų 6 milijonų žydų Amžinąją Karalystę – vietą, kurioje jie visi išaukštinti, palaiminti ir tauriai ilsisi ramybėje nuvalyti artimųjų kadišo maldų, nes pasaulyje, vykstant holokaustui jie neturi savo kapų – tik duobes, kuriose užkasti, tik pelenus, kuriuos išnešiojo vėjas degant krematoriumų krosnyse. Ieškojau vietales, kurioje norėjau paverkti ir pasimelsti už nužudytuosius...

Mano metų močiutei ši kelionė nebuvo lengva. Tačiau susitikimai su brangiais žmonėmis, šiltas bendravimas, vaikščiojimas Evangeline Šventąja žeme, keliaujant matoma turtinga šalis, vykstančios naujos statybos, vešlūs vaismedžių ir alyvmedžių plotai, nuostabūs architektūros paminklai praturtino mano supratimą ir žinias apie šią valstybę ir jos žmones. Jaučiausi apdovanota ir pagerbta. Esu dėkinga mieliems Saadiai ir Sarai, už padovanotą laimę – pamatyti mano svajonių šalį ir Šventąją žemę.